МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ХАРКІВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
імені В. Н. КАРАЗІНА

ВОТІНОВА ДАР'Я ОЛЕКСІЇВНА

УДК 81'255:82-344

ЖАНРОВО-СТИЛІСТИЧНІ ТА КУЛЬТУРОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ПЕРЕКЛАДУ РОМАНІВ-АНТИУТОПІЙ

Спеціальність 10.02.16 – перекладознавство

АВТОРЕФЕРАТ
дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата філологічних наук

Харків – 2018

Дисертацією є рукопис.

Роботу виконано на кафедрі англійської філології та перекладу Житомирського державного університету імені Івана Франка Міністерства освіти і науки України.

Науковий керівник: доктор філологічних наук, доцент
РЕБРІЙ ОЛЕКСАНДР ВОЛОДИМИРОВИЧ,
Харківський національний університет
імені В. Н. Каразіна,
завідувач кафедри перекладознавства
імені Миколи Лукаша;

Офіційні опоненти: доктор філологічних наук, професор
ЧЕРЕДНИЧЕНКО ОЛЕКСАНДР ІВАНОВИЧ,
Київський національний університет
імені Тараса Шевченка,
професор кафедри теорії і практики перекладу
романських мов імені Миколи Зерова;

кандидат філологічних наук, доцент
ЗАСЄКІН СЕРГІЙ ВАСИЛЬОВИЧ,
Східноєвропейський національний університет
імені Лесі Українки,
доцент кафедри прикладної лінгвістики.

Захист відбудеться “29” листопада 2018 р. о 12.00 годині на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 64.051.27 у Харківському національному університеті імені В. Н. Каразіна (61022, м. Харків, майдан Свободи, 4, ауд. 7-75).

З дисертацією можна ознайомитися у Центральній науковій бібліотеці Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна за адресою: 61022, м. Харків, майдан Свободи, 4.

Автореферат розісланий “ 26 ” жовтня 2018 р.

Учений секретар
спеціалізованої вченої ради І. І. Морозова

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Дисертацію присвячено вивченню жанрово-стилістичних та культурологічних особливостей романів-антиутопій в англо-українському перекладі. Жанрово-стилістична специфіка антиутопії представлена у вигляді домінант (інваріантів) першотвору, які є сукупністю мовностилістичних складових, що функціонують у художньому тексті на жанровому (макростилістичному) і мовному (мікростилістичному) рівнях та визначають унікальність індивідуально-авторського стилю в межах цього жанру. Жанрово-стилістичні домінанти антиутопії виступають потужним засобом об'єктивації фантастичної художньої картини світу як образу квазіреальної дійсності, зображуваної в романах-антитопіях.

Літературознавчому дослідженню жанру антиутопії, який донедавна перебував на периферії перекладознавчих досліджень, неодноразово присвячували розвідки провідні закордонні (Е. Баталов, М. Букер, М. Гордін, М. Квапієн, К. Кумар, Б. Ланін, А. Мілнер, Е. Ротштейн, Л. Сарджент, В. Скурлатов, Р. Черепанова, Т. Чернишева, М. Шадурський, М. Швонке, Л. Юр'єва) та вітчизняні (Г. Глодзь, М. Іконнікова, Г. Іленьків, О. Євченко, Ю. Жаданов, О. Копач, Г. Сабат) науковці. Культурологічний аспект дослідження роману-антиутопії, асоційований з іменами С. Басснетт, Л. Венуті, І. Евен-Зогара, А. Лефевра, Ю. Найди, Г. Турі та зумовлений переакцентуацією перекладознавчої парадигми на користь особистості перекладача та сприйняття вторинного тексту як повноцінного художнього твору, втілюється у вивченні ідеологічних чинників, які здійснюють суттєвий вплив на переклад художнього твору. Дослідженню чинників ідеологічного характеру, дотичних до антиутопічної проблематики в перекладознавстві, присвячено студії Р. Зорівчак, К. Кларк та С. Шеррі, Л. Коломієць, Н. Рудницької, М. Стріхи та ін.

Актуальність дисертації зумовлено необхідністю реалізації пріоритетного в сучасному перекладознавстві комплексного міждисциплінарного підходу до визначення жанрово-стилістичних та культурологічних особливостей антиутопії з урахуванням її літературознавчих, лінгвістичних та перекладознавчих аспектів. Дослідження ґрунтується на наукових принципах поліпарадигмальності та антропоцентризму, які забезпечують розв'язання глобальної проблеми реалізації жанрово-стилістичного та культурологічного потенціалу художнього тексту в іншомовному та іншокультурному середовищі.

Зв'язок роботи з науковими темами. Проблематика дисертації відповідає напрямку досліджень навчально-наукового інституту іноземної філології Житомирського державного університету імені Івана Франка в межах наукової теми «Системно-структурний та когнітивно-комунікативний аспекти дослідження одиниць мови» (державна реєстрація № 0112U002273).

Об'єктом дослідження виступають жанрово-стилістичні та культурологічні особливості роману-антиутопії, які формують його жанрові кордони, тоді як **предметом** аналізу є способи, прийоми, трансформації й стратегії перекладацького відтворення жанрово-стилістичних домінант в англо-українському перекладі з урахуванням ключових принципів культурологічного аналізу.

Метою дослідження є визначення жанрово-стилістичних та культурологічних особливостей романів-антиутопій та специфіки їх відтворення в англо-українському перекладі. Реалізація поставленої мети передбачає вирішення наступних **завдань**:

- з'ясувати ґенезу антиутопії та її зв'язок із суміжними жанрами з метою визначення релевантних для перекладознавчого аналізу інваріантних ознак жанру;
- визначити вплив ідеологічних чинників на процес написання оригінального твору та його інтерпретації перекладачем за умов постколоніального періоду;
- упровадити механізм асоціативного мапування як методологічного інструмента виокремлення жанрово-стилістичних домінант антиутопії;
- схарактеризувати жанрово-стилістичні домінанти антиутопії в оригіналі та перекладі;
- проаналізувати жанрово-стилістичні особливості антиутопії з позиції перекладної множинності;
- висвітлити основні способи, прийоми та стратегії відтворення жанрової специфіки антиутопії в українському перекладі.

Матеріалом дослідження слугували оригінальні та перекладні тексти романів-антиутопій XX–XXI століть загальним обсягом 198 друк. арк. Це, зокрема, роман *«Мы»* Є. Замятіна і його переклади англійською (*«We»*, Г. Зільбург) та українською (*«Ми»*, О. Торчило) мовами, а також англомовні романи-антиутопії та їхні україномовні переклади, а саме *«Brave New World»* О. Гакслі (*«Прекрасний новий світ»*, С. Маренко / *«Який чудесний світ новий!»*, В. Морозов), *«1984»* Дж. Орвелла (*«1984»*, О. Терех / *«1984»*, В. Шовкун) та повість-антиутопія *«Animal Farm»* Дж. Орвелла (*«Колгосп тварин»*, І. Чернятинський (І. Шевченко); *«Хутір*

тварин», І. Дибко; *«Скотоферма»*, О. Дроздовський; *«Ферма «Рай для тварин»*, Ю. Шевчук; *«Скотохутір»*, Н. Околітенко). Методом суцільної вибірки виокремлено 832 оригінальні одиниці, які формують ядро жанру антиутопії.

Теоретико-методологічну базу дослідження забезпечено фундаментальними гуманітарними принципами антропоцентризму, поліпарадигмальності та міждисциплінарності. Міждисциплінарність дозволяє залучити до перекладознавчого аналізу жанрової специфіки антиутопії методологічні апарати лінгвістики, культурології та літературознавства. Поліпарадигмальний характер дослідження досягається шляхом комплексного упровадження художньо-естетичного, системно-структурного та культурологічного підходів. Принцип антропоцентризму визначає перекладацьку роль не лише як міжмовне, а й як міжкультурне посередництво, стверджує позицію перекладача як агента творчої дії в реалізації креативного потенціалу першотвору в перекладі.

Комплексність дослідження досягається шляхом застосування низки загальнонаукових, лінгвістичних, літературознавчих та власне перекладознавчих **методів**. Передусім, дослідження ґрунтується на використанні *порівняльного аналізу*, який дозволив визначити жанрово-стилістичні та культурологічні особливості роману-антиутопії в автентичних та цільових текстах і встановити способи, прийоми, трансформації та стратегії їх відтворення в україномовних перекладах. Застосування *дефінітивного методу* дозволило надати визначення фундаментальним поняттям дослідження, виходячи частково з власних спостережень, а частково з узагальнень існуючих дефініцій. Використання *лінгвостилістичного аналізу* уможливило виокремлення релевантної для перекладознавчого аналізу жанрової та мовностилістичної специфіки роману-антиутопії, яка знаходить прояв у первинному та вторинному текстах у вигляді рекурентних мовних ознак. На основі *методу суцільної вибірки* було сформовано емпіричну базу дослідження, тоді як упровадження методів *асоціативного мапування* та *класифікації* забезпечило виокремлення та логічний розподіл корпусу жанрово-стилістичних домінант роману-антиутопії на категорії відповідно до позначуваних об’єктів та явищ. За допомогою *методу кількісних підрахунків* було встановлено частотність використання аналізованих одиниць в оригінальному та цільовому текстах. Об’єктивації жанрово-стилістичної специфіки в перекладних текстах сприяло застосування *контекстуального аналізу*, тоді як *семантичний аналіз*

забезпечив встановлення та реалізацію в перекладі смислового навантаження мовностилістичних домінант. *Функціонально-комунікативний аналіз* забезпечив виявлення та зіставлення прагматичного потенціалу досліджуваних одиниць у першотворі та друготворі.

Наукова новизна дисертації визначається тим, що в ній уперше впроваджено комплексну модель вивчення жанрово-стилістичної специфіки перекладу роману-антиутопії з урахуванням комплексу культурологічних чинників, які впливають як на створення художнього тексту, так і на його інтерпретацію перекладачем. Зокрема, в роботі вперше уточнено жанрову та мовностилістичну специфіку романів-антиутопій на основі асоціативного мапування; схарактеризовано вплив чинників ідеологічного характеру на створення оригінального та цільового текстів романів-антиутопій; висвітлено жанрово-стилістичні особливості романів-антиутопій у ракурсі гіпотези перекладної множинності в межах постколоніальної культурологічної парадигми; розглянуто основні способи, трансформації та стратегії іншомовного відтворення жанрово-стилістичних домінант антиутопії.

Наукова новизна отриманих результатів може бути сформульована в таких **положеннях, що виносяться на захист**:

1. Жанрово-стилістична та культурологічна специфіка роману-антиутопії зумовлена актуалізацією у просторі художнього тексту рекурентних інваріантних ознак, дефінованих як жанрово-стилістичні домінанти, що формують специфічну фантастичну художню картину світу антиутопії в оригіналі та перекладі, яка є репрезентацією зображуваної квазіреальної дійсності, та реалізуються у вигляді різнорівневих мовно-мовленнєвих формацій. Виокремлення зазначених домінант має вирішальне значення в перекладі, оскільки дозволяє перекладачеві, по-перше, забезпечити повноту відтворення авторського задуму (смисловий аспект перекладу), а по-друге, здійснити лексико-граматичні трансформації, необхідні задля природності викладу та вільності читацької рецепції (комунікативно-функціональний аспект перекладу).

2. Суттєвий вплив на відтворення жанрово-стилістичної специфіки антиутопії в українському перекладі здійснює ідеологічний чинник, внаслідок дії якого цільовий текст зазнає численних перетворень з огляду на зовнішні (суспільні) та внутрішні (особистісні) ідеологічно зумовлені позиції. У своєму зовнішньому вимірі ідеологічний чинник відбивається у створенні державними органами контролю соціально-політичного та мовно-культурного бар’єру, крізь який оригінальна та перекладна

література не має змоги пробитися до читацького загалу, що зумовлено ідеологічно ворожою спрямованістю художніх творів або суперечливістю політичних позицій авторів та перекладачів. Внутрішній аспект ідеологічного впливу реалізується у вигляді (не)усвідомленої самоцензури творців оригінального та вихідного текстів, яка виявляється в їхніх побоюваннях «піти проти системи», поставивши під загрозу свою діяльність. Наслідком самоцензури є створення пригладженого перекладу, в якому (принаймні частково) нівелюються та/або деформуються жанрові домінанти оригіналу.

3. Актуалізована в межах постколоніального перекладознавства ретрансляційна гіпотеза свідчить про визнання потенційної множинності перекладів з огляду на багатозначність можливих інтерпретацій художнього твору, яка має право на існування попри об'єктивність мовного вмісту вихідного повідомлення. На основі дослідження множинності інтерпретацій роману-антиутопії відбувається верифікація ретрансляційної гіпотези шляхом визнання глобальної стратегії доместикації провідною при створенні хронологічно віддалених перекладів антиутопії. Натомість застосування стратегії форенізації реалізується у хронологічно молодших перекладах.

4. Провідними мовностилістичними засобами об'єктивації фантастичної художньої картини світу жанру антиутопії слугують квазі(реалії), (квазі)оніми та (квазі)фразеологізми, відтворення яких у друготворі передбачає використання цілого спектру перекладацьких стратегій, способів та трансформацій задля створення максимально ефективного естетичного впливу на цільового реципієнта з урахуванням його культурної та мовної ідентичності.

5. Перекладацька інтерпретація (квазі)реалій здебільшого спричиняє уведення в друготвір оказіоналізму, що імітує спосіб утворення вихідної одиниці за допомогою калькування, транскодування або реномінації. Така стратегія дозволяє не тільки передати закладений у першотворі зміст, а й зберегти провідну домінанту антиутопічного світу та її художньо-естетичний вплив на цільового реципієнта.

6. Переклад антиутопічних (квазі)онімів реалізується за рахунок рівномірної актуалізації стратегій одомашнення й очуження. Одомашнення виявляється доречним у випадку промовистих власних назв, відтворюваних за допомогою автохтонних відповідників або калькування. Очуження, навпаки, стає у пригоді тоді, коли власні назви не мають внутрішньої форми, а отже традиційно відтворюються за допомогою транскодування.

7. Фразеологічні одиниці, які формуються в оригінальному тексті шляхом оказіональної модифікації усталених висловів або ж набувають статусу квазіреальних за рахунок частотності вжитку в романному просторі, відтворюються в українському перекладі антиутопій аналогічним способом, що дозволяє зберегти жанрово-стилістичний та прагматичний ефект першотвору.

Теоретична значущість дослідження полягає в запровадженні теоретично та методологічно обґрунтованого підходу до перекладознавчого аналізу жанрово-стилістичних та культурологічних особливостей романів-антиутопій. Основні положення роботи є внеском у загальну теорію перекладу (подальша розробка способів, трансформацій та стратегій перекладу), теорію художнього перекладу (відтворення жанрово-стилістичної специфіки художніх текстів як функціонально та стилістично інваріантних ознак оригінального твору в перекладі), культурологічну теорію перекладу (вплив ідеологічного чинника на іншомовну репрезентацію антиутопії) та в часткову теорію англо-українського перекладу.

Практичну цінність роботи зумовлено можливістю використання її результатів у лекційних курсах «Вступ до перекладознавства» («Інваріант перекладу» та «Проблема перекладацької еквівалентності»), «Основи художнього перекладу» («Проблема відтворення реалій при перекладі художнього тексту», «Інтерпретативна сутність художнього перекладу» та «Стилістичні аспекти художнього перекладу»), «Соціолінгвістичні та прагматичні проблеми перекладу» («Прагматичний аспект перекладу» та «Передача реалій у перекладі»), «Стилістика основної іноземної мови», «Актуальні проблеми сучасного перекладознавства»; у перекладацькій діяльності та подальших розвідках магістрів і аспірантів.

Апробація роботи. Основні теоретичні положення й висновки дисертації обговорювалися на *засіданнях кафедри англійської філології та перекладу* Житомирського державного університету імені І. Франка (2016–2018 рр.); на *міжнародних наукових конференціях*: VI міжнародній науково-практичній інтернет-конференції «Лінгвокогнітивні та соціокультурні аспекти комунікації» (Острог, 2016); IX Міжнародній науковій конференції «Актуальні проблеми перекладознавства та методики навчання перекладу» (Харків, 2017); Міжнародній науково-практичній конференції «Wspóiczesna filologia: aktualne kwestie i perspektywy badawcze» (Люблін, 2017); Міжнародній науково-практичній конференції «Modern Philological Research: A Combination of Innovative

and Traditional Approaches» (Тбілісі, 2018); на *всеукраїнських наукових конференціях*: Всеукраїнська наукова конференція пам'яті доктора філологічних наук, проф. Д. І. Квеселевича «Сучасний стан і перспективи лінгвістичних досліджень та проблеми перекладу» (Житомир, 2016); Всеукраїнська наукова конференція пам'яті доктора філологічних наук, проф. Д. І. Квеселевича «Сучасний стан і перспективи лінгвістичних досліджень та проблеми перекладу» (Житомир, 2017).

Публікації. Основні теоретичні положення й висновки роботи відображено в 11-ти публікаціях автора (загальний обсяг 4,30 авт. арк.), з них 5 статей опубліковано у фахових виданнях України, 1 – за кордоном і тези 5-ти доповідей на наукових конференціях міжнародного та вітчизняного рівнів.

Структура дисертації. Робота складається зі вступу, трьох розділів із висновками до кожного з них, загальних висновків, списку наукових джерел (236, з яких 42 – іноземними мовами), списку лексикографічних та довідкових джерел (10), списку джерел ілюстративного матеріалу (15) і додатків. Загальний обсяг роботи – 11,33 авт. арк., обсяг основного тексту – 9,57 авт. арк.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ РОБОТИ

У **вступі** обґрунтовано вибір теми та її актуальність, визначено об'єкт і предмет дослідження, окреслено його мету та методи, розкрито наукову новизну, теоретичне та практичне значення роботи, сформульовано положення, що виносяться на захист.

У першому розділі роботи **«Теоретичні аспекти перекладознавчого дослідження жанру антиутопії»** обґрунтовано теоретико-методологічні засади дослідження жанрово-стилістичних та культурологічних особливостей романів-антиутопій в англо-українському перекладі.

Перекладознавчі дослідження окремих аспектів роману-антиутопії тривалий час задовольнялися маргінальною позицією, поступаючись місцем літературознавчій критиці. Проте, невичерпність та виняткова тематичність антиутопії в післявоєнному просторі та згодом у постколоніальному світі зумовили посилення інтересу до жанру не лише перекладачів-практиків, завдяки яким оригінальні твори потрапили до рук читачів різнонаціональних цільових аудиторій, а й теоретиків художнього перекладу, чиї фундаментальні розвідки сприяють покращенню якості перекладів та подоланню мовно-культурних бар'єрів.

Сукупність жанрово-стилістичних домінант оригінального твору, що визначають мікрообразну систему художнього твору, разом із сукупністю макрообразів, що охоплюють художні образи, формують в уяві читача цілісний мегаобраз тексту, який має бути відтворений перекладачем із максимальним дотриманням авторського задуму, урахуванням жанрової та індивідуально-авторської стилістики, а також підбором мовних засобів, спрямованих на її реалізацію в друготворі. Жанрово-стилістичні домінанти антиутопії створюють особливу фантастичну художню картину світу, яка формується за рахунок засобів мовної картини світу. Аналогічна фантастична картина світу має бути реалізована в перекладному творі, що досягається шляхом використання перекладачем усіх доступних засобів у вирішенні цього завдання, адже реконструкція цілісності вихідного твору на художньо-естетичному та мовностилістичному рівнях у процесі іншомовної інтерпретації тексту і є його першочерговим завданням.

У другому розділі роботи **«Методологічні аспекти перекладознавчого дослідження жанру антиутопії»** окреслено коло питань, що утворюють методологічну платформу дослідження, тобто визначають як її структурно-композиційні параметри, так і доцільність використання тих чи інших методів та методик аналізу емпіричного матеріалу.

Культурологічна парадигма перекладознавства відзначається низкою зміщень порівняно з літературознавчою (художньо-естетичною) та лінгвістичною (системно-структурною). З позицій культурологічного підходу переклад антиутопій опосередковується низкою ідеологічних чинників зовнішнього та внутрішнього характеру, які виявляються у вигляді інституційної та особистісної цензури та зумовлюють суттєві смислові зсуви в друготворі.

Задля виокремлення жанрово-стилістичних домінант роману-антиутопії в оригіналі та перекладі вперше залучено психологічний інструмент асоціативного мапування, який сукупно з показниками частотності (рекурентності) забезпечує відносну об’єктивність у виборі категорійних блоків мапи, що доводить цілісність та наочність такої методології.

Проблема перекладу романів-антиутопій у постколоніальний період актуалізувала питання, якого ступеня змін зазнає вихідний текст під впливом низки ідеологічно забарвлених чинників, адже українське перекладознавство зіштовхнулося з численними проблемами та перешкодами на шляху розвитку. Зміну норм та принципів перекладу

можна прослідкувати завдяки перекладній множинності, адже хронологічний проміжок між перекладами яскраво демонструє поступову трансформацію перекладацьких концепцій та закономірностей.

Третій розділ роботи **«Відтворення жанрово-стилістичних домінант антиутопії в англо-українських перекладах»** присвячено дослідженню стратегій та способів іншомовної репрезентації жанрово-стилістичних домінант художніх творів у жанрі антиутопії.

Жанрово-стилістичними домінантами роману-антиутопії постають різноманітні мовні засоби, серед яких акцентуємо увагу на функціонуванні (квазі)реалій, (квазі)фразеологізмів та (квазі)онімів, та стилістичні засоби й прийоми, серед яких виділяються алюзія, алегорія, метафора, численні стилістичні повтори.

З метою впорядкування (квазі)реалій, корпус яких складає 225 одиниць, нами запропоновано їхню умовну категоризацію. Зокрема, значний інтерес викликають квазіреалії на позначення технічних пристроїв ідеологічного впливу та контролю над населенням:

The house lights went down; fiery letters stood out solid and as though self-supported in the darkness. THREE WEEKS IN A HELICOPTER. AN ALL-SUPER-SINGING, SYNTHETIC-TALK1NG, COLOURED, STEREOSCOPIC FEELY (Huxley, Brave New World).

В залі погасло світло, масивні вогняні літери виступали з темряви. ТРИ ТИЖНІ В ГЕЛІКОПТЕРІ. СУЦІЛЬНИЙ СУПЕРСПІВ, СИНТЕТИЧНА МОВА. КОЛЬОРОВИЙ СТЕРЕОКОНТАКТНИЙ ФІЛЬМ ІЗ СИНХРОНІЗОВАНИМ АРОМАТО-ОРГАННИМ СУПРОВОДОМ (Маренко, Прекрасний новий світ).

Згасло світло; в темряві виникли вогняні літери, що немовби намертво зависли в повітрі. «ТРИ ТИЖНІ В ГЕЛІКОПТЕРІ. СУПЕРСПІВУЧА, СИНТЕТИЧНОМОВНА, КОЛЬОРОВА, СТЕРЕОКОПІЧНА ЧУТТЄВКА. ПІД СИНХРОНІЗОВАНИЙ АКОМПАНЕМЕНТ ОРГАНУ АРОМАТІВ» (Морозов, Який чудесний світ новий!).

Функціональний відповідник С. Маренка до квазіреалії *feely* повноцінно відображає її змістові та комунікативні характеристики; натомість В. Морозов відтворює її оказіональним відповідником *чуттєвка*, що не розкриває сповна інтенційне семантичне навантаження квазіреалії і за своєю фонографічною формою є радше схожим на сленгізм, аніж на серйозне науково-технічне відкриття.

Суттєвий пласт (квазі)реальної лексики слугує на позначення страв та напоїв:

«The beer was better,» he said finally. «And cheaper! When I was a young man, mild beer – wallop we used to call it – was fourpence a pint. That was before the war, of course» (Orwell, 1984).

– Пиво було луччє, – сказав він нарешті. – І дешевше! Коли я був молодим, некрепке пиво – ми називали його «хлестак» – стоїло чотири пенси за пінту. Ясно, що це було до войни (Шовкун, 1984).

Лексема *wallop* використовується на позначення алкогольного напою, схожого на пиво. Відтак, В. Шовкун, інтерпретуючи квазіреалію як *хлестак*, розкриває семантичне навантаження лексеми, щоправда дещо доместикує її, використовуючи іменник, утворений від просторічного дієслова *хлестати* в значенні *багато пити, напиватися*.

Ще одна категорія виокремлених квазіреалій позначає артефакти. В романі Є. Замятіна, наприклад, знаходимо музичний прилад, який дозволяє агенту дії «виробляти» понад три сонати за одну годину:

И я с трудом включил внимание только тогда, когда фонолектор перешел уже к основной теме: к нашей музыке, к математической композиции (математик – причина, музыка – следствие), к описанию недавно изобретенного музыкометра (Замятин, Мы).

The phonolecturer began the description of the recently invented musicometer (Zilboorg, We).

І я насилу ввімкнув увагу тільки тоді, коли фонолектор перейшов уже до головної теми – до нашої музики, до математичної композиції (математик – причина, музика – наслідок), до опису недавно винайденого музикометра (Торчило, Ми).

Відтворення квазіреалії, так само як і її створення, ґрунтується на аналогії з вимірювальним пристроєм, номінованим за допомогою латинської основи *-meter*. Друга квазіреалія *фонолектор* інтерпретується як пристрій на зразок гучномовця, що озвучує записані лекції, в яких звеличується Єдина Держава та її досягнення. Для відтворення лексеми в англійському перекладі Г. Зільбург залучає суфікс *-er* зі значенням агента дії, тоді як О. Торчило, користуючись подібністю вихідної та цільової мов, ідентично репродукує оказіоналізм Є. Замятіна.

У ході дослідження (квазі)реальних одиниць було визначено, що їх відтворення забезпечується шляхом застосування способів калькування (58%) та транскодування (33%), оказіональної модифікації або реномінації узуальних лексем (9%), а також використання трансформацій пермутації та заміни частин мови.

Важливою жанрово-стилістичною домінантою романів-антиутопій слугують (квазі)фразеологізми у кількості 168 одиниць. Значний інтерес

викликають оказіональні модифікації вихідних узуальних одиниць, характеризовані незначними структурними та/або семантичними видозмінами. О. Гакслі описує метод гіпнопедії, в межах якого дітям під час сну навіюють різні сугестії, прототипами яких є англомовні приказки, оказіонально модифіковані письменниками задля підкреслення анормальності світу майбутнього:

«Never put off till tomorrow the fun you can have today,» she said gravely (Huxley, Brave New World).

– Ніколи не відкладай на завтра те, чим можеш насолодитися сьогодні, – поважно вимовила вона (Маренко, Прекрасний новий світ)

– Ніколи не відкладай на завтра ту втіху, яку можеш отримати нині, – поважно виголосила вона (Морозов, Який чудесний світ новий!)

Впровадження перекладачами оказіональної модифікації відповідних фразеологізмів забезпечує високий ступінь адекватності запропонованих відповідників. Проте, на нашу думку, В. Морозов дещо відходить від класичної структури української одиниці, що, в цілому, не трансформує зміст повідомлення, але дещо нехтує плавністю перекладу.

На особливу увагу заслуговують квазіфразеологізми, які отримують такий статус у контексті твору завдяки частотності їх використання. Така ситуація рівною мірою дублюється в перекладі, оскільки текст перекладу в рамках культурологічного переосмислення є повноцінним та самостійним твором, у якому відбувається аналогічний оригінальному процес квазіфразеологізації, що наділяє сполучення узуальних лексем маркерами усталеності. В романі Дж. Орвелла спостерігаються вислови, «квазістатус» яких розкривається лише в контексті роману: *War is peace, freedom is slavery, ignorance is strength / Війна – це мир, свобода – це рабство, неуцтво – це сила; BIG BROTHER IS WATCHING YOU / Старший Брат пильнує за тобою / Старший Брат стежить за тобою; Who controls the past, controls the future: who controls the present, controls the past / Хто контролює минуле, той контролює майбутнє; хто контролює теперішнє, той контролює минуле; Proles and animals are free / Проли і тварини – вільні; If there is hope, it lies in the proles / Якщо є надія, то вона у пролахю*. Відтворюючи зазначені одиниці шляхом калькування, перекладачі повною мірою зберігають усю художньо-естетичну, ідейну та культурну цінність гасел та лозунгів першотвору.

У більшості випадків іншомовна інтерпретація (квазі)фразеологічних одиниць супроводжується взаємозаміною узуальних фразеологізмів оригіналу та перекладу, відтворенням оригінального оказіонально

модифікованого узуального фразеологізму аналогічним чином в українському перекладі та використанням калькування, описового перекладу та перекладацьких аналогів задля реалізації потенціалу квазіфразеологізованих одиниць у цільовому тексті.

У дослідженні ономастичного простору тріади класичних антиутопій запропоновано систематизацію онімів, яка охоплює антропоніми, міфоніми, топоніми, ергоніми, хрононіми та геортоніми. Важливу роль у фантастичному світі антиутопії відведено назвам посад:

– *Controller! What an unexpected pleasure! Boys, what are you thinking of? This is the Controller; this is his fordship, Mustapha Mond* (Huxley, Brave New World).

– *Головний Контролер! Що за приємна несподіванка! Хлопці, уявіть собі! Це ж Головконтр – його фордність Мустафа Монд!* (Маренко, Прекрасний новий світ)

– *Контролере! Що за неочікувана радість! Хлопці, що ви собі думаєте? Це ж сам Контролер, його фордичність Мустафа Монд* (Морозов, Який чудесний світ новий!).

У перекладі С. Маренка значущість посади персонажа підкреслюється додаванням означення *Головний*, а далі ще й радянізується шляхом утворення складноскороченої лексеми *Головконтр*. В. Морозов лишає назву посади без змін, використовуючи інтернаціональний відповідник. У цьому ж прикладі спостерігаємо уведення автором оказіональної модифікації звернення, побудованого на зразок англійських етикетних позначень титулованих осіб. В оригіналі форма привітання Головконтра *your fordship* побудована шляхом субститутивного словотвору від англійського *your lordship* – «ваша світлість». Тому варіанти, запропоновані перекладачами С. Маренком та В. Морозовим, повністю відтворюють логіку автора: *фордність / фордичність*.

(Квазі)оніми знаходять відображення в українських перекладах за рахунок застосування способів калькування (51%) і транскодування (49%). Трансформації, реалізовані перекладачами в процесі іншомовної інтерпретації (квазі)онімів, охоплюють пермутацію, вилучення та модуляцію.

Дослідження перекладної множинності антиутопії здійснюється на основі ретрансляційної гіпотези А. Бермана, згідно з якою більш ранні переклади відзначаються тяжінням до використання стратегії одомашнення. Проілюструємо таке твердження на прикладі топонімів з антиутопії *«Animal Farm»* Дж. Орвелла:

One of them, which was named Foxwood, was a large, neglected, old-fashioned farm ... <...> The other farm, which was called Pinchfield, was smaller and better kept (Orwell, Animal Farm).

Варіативність перекладацьких еквівалентів до оригінальної топонімічної одиниці має такий вигляд: ферма *Foxwood* відтворюється як *Лисичий Гай / Лисичі / Лисячий Гай / Лисячий гай / Фоксвуд*, ферма *Pinchfield* представлена еквівалентами *Дериполе / Куцополе / Лужок / Вовче поле / Пінчфілд*. Лексема *Foxwood* відтворена І. Шевченко, Ю. Шевчуком та О. Дроздовським із застосуванням калькування. Перекладачка І. Дибко вдається до стратегії одомашнення, відтворюючи топонім культурно-маркованим еквівалентом *Лисичі*, створеним за аналогією з назвами населених пунктів, притаманними українській топоніміці. Н. Околітенко зберігає звукову оболонку аналізованої одиниці, застосовуючи спосіб транскрипції.

Результати порівняльного аналізу доводять, що в перших перекладах повісті-антиутопії *«Animal Farm»* Дж. Орвелла домінантним є застосування стратегії одомашнення. Можливо, це зумовлено тим, що вони були здійснені за кордоном, де поширений доволі специфічний варіант української мови, якому взагалі притаманна певна мовна архаїка та надмірна доместикація. Пізніші переклади характеризуються значними зрушеннями вбік форенізації, що, на наш погляд, в окремих випадках призводить до стилістичних та смислових втрат.

ВИСНОВКИ

Проведене дослідження присвячено визначенню жанрово-стилістичних та культурологічних особливостей перекладу романів-антиутопій українською мовою. Жанрово-стилістична специфіка жанру антиутопії найчастіше кидає виклик перекладацькій майстерності, адже першочерговим завданням перекладача є виокремлення інваріантів антиутопії в автохтонному художньому тексті та їхнє адекватне відтворення на смисловому та комунікативно-функціональному рівнях засобами цільової мови.

Культурологічне переосмислення лінгвістичної та літературознавчої моделей перекладу зумовило радикальні зміни за рахунок актуалізації культурних чинників перекладу, ключовим серед яких стосовно антиутопій визнаємо ідеологічні, адже їхня вагомість зростає саме в постколоніальний період. Ідеологічний аспект неминуче реалізується в процесі створення художнього твору (особливо жанру антиутопії)

та його іншомовної інтерпретації, в межах яких авторська та перекладацька творчість опосередковуються через зовнішню або внутрішню (само-) цензуру як вияв ідеологічного впливу. Зовнішній ідеологічний вплив проявляється у вигляді утисків соціально-політичного та мовно-культурного характеру, адже автори оригінальних антиутопічних романів підіймають заборонену тематику, тим самим змушуючи перекладачів іти на ризик у прагненні долучити національні цільові аудиторії до жанрового здобутку світової літератури. Державні органи контролю над публікацією літератури не можуть дозволити популяризацію таких авторських та перекладацьких прагнень, накладаючи заборони на видання художніх творів антиутопічного спрямування та переслідуючи самих їх творців, що було особливо актуальним на теренах Радянського Союзу. Внутрішній прояв ідеологічних чинників зумовлений інстинктивними побоюваннями авторів та перекладачів зробити щось, що суперечитиме панівній ідеології та піддасть їх ризику, жорсткій критиці або наразить на небезпеку відносно творчості або навіть життєдіяльності.

Ідеологія перекладу як культурологічний принцип зумовила підвищений перекладознавчий інтерес до жанру антиутопії, закономірно обґрунтовуючи запропоновану нами в якості перекладознавчого інструменту перекладну множинність, апелювання до якої дозволяє прослідкувати жанрово-стилістичну своєрідність антиутопії у вторинних текстах. Актуальною в цьому контексті є ретрансляційна гіпотеза А. Бермана, застосування якої в роботі підтверджує, що багатозначність можливих інтерпретацій художнього твору допускає існування в межах однієї лінгвокультури множинності перекладів, причому більш ранні переклади відзначаються тяжінням до використання стратегії одомашнення, на противагу пізнішим перекладам, які послуговуються переважно форенізацією.

Вперше залучений до перекладознавчого аналізу антиутопічного жанру методологічний інструмент асоціативного мапування дозволив виокремити та проаналізувати жанрово-стилістичну специфіку антиутопії. Укладена асоціативна мапа жанру дозволяє констатувати, що найвищий рівень рекурентності демонструють мовні одиниці, представлені у вигляді (квазі)реалій, (квазі)онімів та (квазі)фразеологізмів, загальний корпус яких на основі аналізованого матеріалу склав 832 оригінальні одиниці та відповідну кількість перекладних еквівалентів.

У просторі аналізованих у дисертаційному дослідженні романів функціонує корпус (квазі)реалій, який налічує 225 одиниць, (квазі)фразеологізмів кількістю 168 одиниць та (квазі)онімів, які охоплюють 439 одиниць. (Квазі)реалії знаходять мовне втілення у перекладі у вигляді оказіоналізму або реномінації узуальної лексеми, залежно від оригінального способу творення вихідної одиниці. У 58% випадків іншомовна інтерпретація (квазі)реалій супроводжується використанням калькування, 33% (квазі)реальних одиниць відтворено за допомогою транскодування. У 9% вживання контекстуальної заміни та зміни частин мови призводить до створення у перекладному тексті (квазі)реальних одиниць оказіонального характеру. Україномовна інтерпретація (квазі)ономастикону забезпечується більшою мірою за допомогою способів калькування (51%) і транскодування (49%), застосування яких супроводжується використанням перекладацьких трансформацій модуляції, пермутації, вилучення, контекстуальної заміни, а також врівноваженого використання стратегій доместикації та форенізації. Засобом експресивного підсилення слугує графічний прийом капіталізації та оказіональні модифікації лексичних одиниць, які забезпечують цілісність образу майбутнього світу. Відтворення таких одиниць в українському перекладі відбувається в 40% випадків шляхом взаємозаміни узуальних фразеологізмів оригіналу та перекладу; 35% випадків перекладу складає відтворення оригінального оказіонально модифікованого узуального фразеологізму аналогічним чином в українському перекладі; використання калькування, описового перекладу та перекладацьких аналогів задля реалізації потенціалу квазіфразеологізованих одиниць у цільовому тексті охоплює 15%; у 6% випадків відбувається використання сполучень вільних лексем задля відтворення оригінального фразеологізму; нехтування оригінальною (квазі)фразеологічною одиницею при перекладі спостерігаємо у 4% випадків.

Перспективи подальших досліджень вбачаємо у проведенні порівняльного аналізу жанрово-стилістичної специфіки антиутопії в оригіналі та перекладі іншими мовами; виокремленні жанрово-стилістичних та перекладацьких домінант інших різновидів жанру антиутопії; визначенні впливу культурологічних чинників на переклад художніх творів суміжних з антиутопією жанрів.

СПИСОК ПУБЛІКАЦІЙ ЗДОБУВАЧА ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Наукові праці, в яких опубліковані основні наукові результати дисертації:

1. Вотінова Д. О. Специфіка україномовного відтворення (квазі)фразеологічних одиниць у площині романів-антиутопій: функціональний аспект // Збірник наукових праць «Південний архів». Сер. : Філологічні науки. 2018. Вип. 74. С. 189–192.
2. Votinova D. George Orwell"s Fairy Story «Animal Farm» in Ukrainian Variations in Terms of Retranslation Hypothesis // Науковий вісник Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка. Сер.: Філологічні науки (мовознавство). 2018. Вип. 9. С. 44–46.
3. Votinova D. Comparative Analysis of the Genre and Stylistic Dominants of the XXth Century Dystopian Novels in the Light of Translation Studies // Science and Education a New Dimension. Philology. 2018. V (49). Issue: 166. P. 57–61.
4. Вотінова Д. О. Фантастичні елементи у картині світу роману-антиутопії «Прекрасний новий світ» О. Гакслі та особливості їх перекладу українською // Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Сер.: Філологія. 2016. Вип. 23. С. 83–85.
5. Ребрій О. В., Вотінова Д. О. Мовностилістичні засоби сакралізації образу як об'єкт перекладознавчого аналізу (на матеріалі антиутопії) // Вісник Житомирського державного університету імені Івана Франка. 2016. Вип. 2 (84). С. 114-121.
   (Особистий внесок здобувача полягає у здійсненні практичної частини дослідження)
6. Вотінова Д. О. Стратегії доместикації та форенізації в українських перекладах повісті-антиутопії «Animal Farm» Дж. Орвелла // Наукові записки Національного університету «Острозька академія». Сер. : Філологічна. 2016. Вип. 63. С. 36–38.

Наукові праці, які засвідчують апробацію матеріалів дисертації:

1. Votinova D. Lexical and Stylistic Dominants of Dystopia in Ukrainian Translations // Modern Philological Research: A Combination of Innovative and Traditional Approaches : International Scientific-Practical Conference, April 27-28, 2018. P. 99–102.

2. Votinova D. Intertextual Dialogue Between E. Zamiatin's We and A. Huxley's Brave New World: A Translatological View // Wspóiczesna filologia: aktualne kwestie i perspektywy badawcze, October 20-21, 2017. P. 153–156.
3. Votinova D. S. Marenko VS V. Morozov: Whose New World is Braver? // Актуальні проблеми перекладознавства та методики навчання перекладу : IX наук. конф. з міжнародною участю, 20-21 квітня 2017 р. : тези доп. Харків : ХНУ імені В. Н. Каразіна, 2017. С. 120–122.
4. Votinova D. Dystopia and Science Fiction: Interaction or Counteraction? // Сучасний стан і перспективи лінгвістичних досліджень та проблеми перекладу : всеукр. нак. конф. пам'яті доктора філол. наук, професора Д.І. Квеселевича, 12 травня 2017 р. : тези доп. Житомир : ЖДУ, 2017. С. 21–23.
5. Вотінова Д.О. Застосування перекладацьких стратегій при відтворенні картини світу роману-антиутопії // Сучасний стан і перспективи лінгвістичних досліджень та проблеми перекладу : всеукр. наук. конф. пам'яті доктора філол. наук, професора Д.І. Квеселевича, 13 травня 2016 р. : тези доп. Житомир : ЖДУ, 2016. С. 16–19.

АНОТАЦІЯ

Вотінова Д. О. Жанрово-стилістичні та культурологічні особливості перекладу романів-антиутопій. – Рукопис.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата філологічних наук за спеціальністю 10.02.16 – перекладознавство. – Житомирський державний університет імені Івана Франка, Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна МОН України, Харків, 2018.

Дисертацію присвячено вивченню жанрово-стилістичних та культурологічних особливостей романів-антиутопій в англо-українському перекладі. Підґрунтя жанру антиутопії вибудовується за рахунок жанрово-стилістичних домінант, покликаних на об'єктивацію фантастичної художньої картини світу, реалізованої в оригінальних та перекладних текстах. Запропонована в дослідженні комплексна методика дозволила визначити автентичні жанрово-стилістичні домінанти антиутопії, прослідкувати особливості їх іншомовного відтворення з урахуванням низки чинників культурологічного характеру, висвітлити основні способи, трансформації та стратегії відтворення жанрової специфіки антиутопії в українському перекладі.

Ключові слова: антиутопія, асоціативне мапування, жанрово-стилістична домінанта, культурологічні чинники, перекладацька

домінанта, ретрансляційна гіпотеза, стратегія перекладу, фантастична художня картина світу, художній переклад.

АННОТАЦИЯ

Вотинова Д. А. Жанрово-стилистические и культурологические особенности перевода романов-антиутопий. – Рукопись.

Диссертация на соискание ученой степени кандидата филологических наук по специальности 10.02.16 – переводоведение. – Житомирский государственный университет имени Ивана Франка, Харьковский национальный университет имени В. Н. Каразина МОН Украины, Харьков, 2018.

Диссертация посвящена исследованию жанрово-стилистических и культурологических особенностей романов-антиутопий в англо-украинском переводе. Основа жанра антиутопии формируется за счёт жанрово-стилистических доминант, призванных объективировать фантастическую художественную картину мира, реализованную в оригинальных и переводных текстах. Предложенная комплексная методика позволила определить жанрово-стилистические доминанты антиутопии, которые выделяют её среди других фантастических жанров, проследить особенности их иноязычной интерпретации с учётом ряда факторов культурологического характера, охарактеризовать основные способы, трансформации и стратегии воспроизведения жанровой специфики антиутопии в украинском переводе.

Ключевые слова: антиутопия, ассоциативное картирование, жанрово-стилистическая доминанта, культурологические факторы, переводческая доминанта, ретрансляционная гипотеза, стратегия перевода, фантастическая художественная картина мира, художественный перевод.

ABSTRACT

Votinova D.O. Genre, Stylistic and Cultural Specificities of Translating Dystopian Novels. – Manuscript.

Thesis for a Candidate Degree in Philology: Speciality 10.02.16 – Translation Studies. – Ivan Franko Zhytomyr State University, V. N. Karazin Kharkiv National University Ministry of Education and Science of Ukraine, Kharkiv, 2018.

The thesis is dedicated to studying genre, stylistic and cultural specificities of Ukrainian translations of dystopian novels. The genre and stylistic dominants of dystopia make the powerful means of objectifying the fantastic worldview as an image of quasi-reality depicted in the dystopian fiction. The cultural

aspect of research, determined by the shift of the translation paradigm towards the translator's personality and the perception of the secondary text as a primary work of fiction, is embodied in the study of ideological factors that have a significant impact on both translation process and translation result.

The necessity of implementing a comprehensive multidisciplinary approach to the definition of genre, stylistic and cultural specificities of dystopia taking into account literary, linguistic and translation-related aspects of modern translation studies sets out the relevance of this research. The thesis is based on the scientific principles of polyparadigmality and anthropocentrism, thus providing a solution to the global problem of implementing genre, stylistic and cultural potential of a literary text in a foreign linguistic and cultural environment.

The translatological research of certain aspects of the dystopian genre has long remained on the scientific margins, making way for the literary criticism. However, the exceptionality and the extreme topicality of dystopia in the post-war (and the post-colonial) world have led to the unprecedented actualization of the genre in the activity of both practical translators and theorists of literary translation. The parallel development of such pertinent genres as science fiction and fantasy induced the dystopian genre to accumulate their certain features. This inter-genre correlation emphasizes the necessity to systemize and differentiate the dystopian genre and stylistic specificities in the source and target texts.

The genre and stylistic specificity of dystopia is realized in a literary text in form of genre and stylistic dominants, which are to be characteristic of the original text and its foreign-language interpretation and, thus, to determine the strategic direction of the translator's decision-making process. The complex of the dystopian genre and stylistic dominants creates a peculiar fantastic world image with the help of linguistic and stylistic means of the different language levels, which gain a priority status in translation and simultaneously undertake the most sufficient transformations provoked by both linguistic and extralinguistic factors.

A methodological approach actualized within the framework of a cultural paradigm in Translation Studies, articulates a position that the process of translation of dystopia, as is the case with the creating an authentic text, is mediated by a number of internal and external ideological factors. In terms of investigating the genre, stylistic and cultural specifics of dystopia, the methodological instrument of associative mapping is used to trace the connection between the mega-, macro- and micro-image levels of the dystopian novels, providing a possibility of defining the leading ideological, artistic and

compositional features of the genre and the linguistic and stylistic means of their representation in the source and target texts. The methodological basis for investigating the plurality of translations of the fairy story *«Animal Farm»* by G. Orwell is found in A. Berman's re-translation hypothesis, according to which the choice of a translational strategy (domestication vs foreignization) is predetermined by the chronological justification of the translational variations within a proper work of fiction.

The genre and stylistic dominants of dystopia are represented by the lexical means of (quazi)realia, (quazi)phraseologisms and (quazi)onyms, and the stylistic means of allusion, allegory, metaphor and numerous stylistic repetitions. Aiming at systemizing the genre and stylistic dominants, a conventional categorization of the units is suggested and the major methods, techniques, transformations and strategies of their rendering are considered. (Quazi)realia, (quazi)phraseologisms and (quazi)onyms, standing as the genre and stylistic dominants of dystopia, serve as a powerful means of enriching the stylistics of the authentic text, endowing the dystopian fantastic world image with depth and authenticity in the source and target texts.

Key words: associative mapping, cultural factors, dystopia, fantastic world image, genre and stylistic dominant, literary translation, re-translational hypothesis, translation dominant, translation strategy.

Підписано до друку 26.10.2018.
Формат 60 х 90/16. Друк ризографічний.
Гарнітура Times New Roman.
Зам. 1710/2018. Ум. вид. арк. 0,9.
Тираж 100 прим. Ціна договірна.

Надруковано ФОП Сверделов М.О.
м. Харків, вул. Гв. Широнінців, 24, корп. А, кв. 33.
Свідоцтво про державну реєстрацію ВОО № 971661 від 13.12.2005.